

ONA TILI TA'LIMIDA INTEGRATIV YONDOSHUV

Ikrom Xolmuratov,

*Samarqand davlat veteranariya meditsinasi, chorvachilik va
biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),*

Email: xolmuratov1968@mail.ru

UDK 811.811.512.133.

<https://orcid.org/0009-0008-4147-6603>

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili darslarini integrativ yondashuv asosida tashkil etish, fanlararo integratsiyalarning uzviyligini uzliksiz davom qilish usullari haqida fikrlar bildirishga harakat qilindi.

Kalit so'zlar: integrativ, kimyo, botanika, tarix, integratsiyalashgan dasturlar, tasviriy san'at, tafakkur.

Аннотация: В данной статье предпринята попытка выразить идеи о способах организации занятий родным языком на основе интегративного подхода, непрерывного продолжения преемственности межпредметных интеграций.

Ключевые слова: интегратив, химия, ботаника, история, интегрированные программы, изобразительное искусство, мышление.

Annotation: In this article, an attempt was made to express ideas about ways to organize mother tongue classes based on an integrative approach, to continuously continue the continuity of interdisciplinary integrations.

Key words: integrative, chemistry, botany, history, integrated programs, visual arts, thinking.

Bugungi kunda "Ona tili" darslari orqali o'quvchilar dunyoqarashini muntazam boyitib borish, mustaqil fikrlash ko'nikma va malakalarini yanada rivojlantirish kabi maqsadlardan kelib chiqib, fanlararo bog'lanish yo'lga qo'yilmoqda. Bunda darslikda beriladigan amaliy mashqlarning milliy qadriyatlar, adabiy jarayon, tarixiy voqea-hodisalar, tabiiy boyliklar, hayvonot olami, fizikaviy va kimyoviy hodisalarga oid matnlardan tanlanishiga e'tibor qaratiladi.

Ta'lim tizimida axborot texnologiyalarini

uzviyligini ta'minlanishi ham ta'lim integratsiyasini samarali tashkil etishga xizmat qiluvchi omillardan biri bo'lib xizmat qiladi. Taraqqiyot sari yuz tutib borayotgan bugungi axborotlar asri ertangi kun yoshlaridan turli muammoli vaziyatlarda o'zini-o'zi to'g'ri baholay oladigan, mustaqil fikriga ega bo'lgan, aqliy va ruhiy imkoniyatlaridan yuksak sa'yi-harakatlar yo'lida foydalana oladigan ijobiy xususiyatlar sohibi bo'lishni taqozo etmoqda. Bu esa to'g'ri tashkil etilgan ta'sirchan ta'lim hamda o'qitish jarayonida tarkib topib boradigan insoniy sifatlar, ahloqiy xususiyatlar, ko'nikmaga aylanib boradigan ijodiy faollik darajasi bilan belgilanadi.

Insoniyatning kelajagi ta'lim mazmunining integrativ rivojlanishi bilan bog'liq. Shu sababdan zamonaviy inson chuqur integrativ bilim, keng madaniyatga ega bo'lish bilan birga, hozirgi zamonaviy ta'limning asosiy g'oyalari, uslublari va natijalari haqida ilmiy tasavvurga ega bo'lishi kerak.

Hozirgi vaqtda rivojlangan mamlakatlarning 70 foizi ta'lim tizimida integrativ dastur va darsliklardan foydalanmoqdalar. Zamon talabiga ko'ra, rivojlangan mamlakatlarning ish tajribalariga tayanib, aniq va tabiiy fanlarni integratsiyalab o'qitish muammosini hal etish zarur deb hisobladik. Ushbu muammoni hal etish muhim iqtisodiy va pedagogik samaradorlikni ta'minlaydi. Muammoni ijobiy hal etilishi o'quvchilarni ortiqcha yuklamadan ozod etadi, olamni yaxlit holda anglashga, undagi voqea va hodisalar mohiyatini kompleks o'rganishga, bir butun mukammal bilimlar tizimini tarkib toptirishga, barkamol shaxsning shakllanishiga imkon yaratadi.

Shu bois hozirgi davrda o'quv fanlarini

integratsiyalashning nazariy asoslari, integratsiyaga bo'lgan yondashuv, integratsiyalashgan dasturlar, integratsiyalashgan darsliklar modelini yaratishga oid masalalar o'z yechimini kutayotgan eng dolzarb pedagogik muammo hisoblanadi.

Fanlarni integratsiyalab o'qitish muammosini hal etish uchun fanlarning vujudga kelishi va ularning taraqqiy etishini anglab yetmoq zarur. Mazkur holat jamiyatning tarixiy rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir.

“Qanday qilib integrirlangan darsni tashkillashtirish mumkin?” nomli maqola mualliflari I.Kalojvari va L.Pechnikovalarning ta'birlaricha: “Integratsiyaning kelajagi porloq. Bu usul asosida o'quvchilar ongida olamning faol va ko'p tomonli tasviri shakllanadi. O'quvchilarning bilimlarini amalda faol olib borishga rahbarlik qiladi.

Bilimlarning amaliyotga xos ishlab chiqarishni aniqlaydi, yangicha fikrlay chunki, fanni tez o'z harakatini, uning boshqa fanga munosabatini ravshan bo'lishini”.

Maktab ta'limida ona tili, adabiyot, botanika, biologiya, tasviriy san'at darslarini integratsiyalash mumkin. Masalan, “Ona tili va botanika” mavzusidagi maqola muallifi pedagogika fanlari doktori Sh.Yusupova dars davomida o'quvchilardan behi guli haqida ma'lumotlar berishni so'raydi, javob olingandan keyin behi gulining tasvirini chizish o'quvchilarga topshiriq sifatida beriladi. T.Yusupovaning “Behi guli” she'ri o'quvchilarga ifodali o'qitilib bu she'rda berilgan ot va fe'l so'z turkumidagi so'zlarni sinonimlari bilan almashtirib yozishlari kerak bo'ladi.

Mazkur maqolada bir paytning o'zida ona tili, adabiyot, tasviriy san'at, biologiya fanlarini bog'lab o'qitish mumkinligi ko'rsatib berilgan.

Botanika va ona tili fanlarini bog'lashda maqollardan foydalanish maqsadga muvofiq. Chunki ular o'quvchilarning mantiqiy fikrlashlari, qissadan hissa chiqarish, o'z maqsadlarini bayon etishga undaydi. Maqollarda keltirilgan o'simlik yoki daraxtlarga ta'riflab berishlari esa ularning

nutqiy faoliyat darajasini yanada rivojlantiradi, – deb ta'kidlaydi Sh.Yusupova.

Integratsiya fanlarning mexanik birlashishi emas, bu sintez, yangi narsaning kelib chiqishi, kashfiyotdir. Alohida sistemalarning yaqinlashishi, bog'lanishi va yagona bir yangi narsaning yaratilishidir.

Integratsiya — differentsiatsiyaning aksi bo'lib, unga teskari bo'lgan jarayondir. Uni quyidagi yo'nalishlarda tatbiq etish maqsadga muvofiq:

- o'quv predmetlari va fanlar doirasidagi mazmunni integratsiyalab o'rganish;

- turli o'quv predmetlaridan tahsil beruvchi shaxslarning faoliyatlarini integratsiyalash;

- ta'lim-tarbiya ishini tashkil etish shakllari yoki o'quv kunini integratsiyalash.

Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standartlarida bunga alohida e'tibor qaratish

lozimligi uqtiriladi. O'quvchilar dunyoqarashini muntazam boyitib borish, mustaqil fikrlash ko'nikma va malakalarini yanada rivojlantirish kabi maqsadlardan kelib chiqib, fanlararo bog'lanish yo'lga qo'yiladi. Bunda darslikda beriladigan amaliy mashqlarning milliy qadriyatlar, adabiy jarayon, tarixiy voqea-hodisalar, tabiiy boyliklar, hayvonot olami, fizikaviy va kimyoviy hodisalarga oid matnlardan tanlanishiga e'tibor qaratiladi.

Integratsiya tafakkur o'stirish uchun imkoniyat, sharoit yaratib beradi. Integratsiya o'quvchi bilan individual ishlash va uni faollashtirishning muhim vositasi.

Fanlararo aloqani darslarda tashkil qilish natijasida o'quv fanlarining soni kamayib, samarasi puxta bo'ladi, tahsil oluvchilarni mustaqil ishlashga jalb etish oson kechadi.

Integrativ darslarni tashkil qilish orqali munozara qildirish, fantaziya qila olishga o'rgatish, guruhlararo musobaqa, savol-javoblar tashkil qilish mumkin.

A.G'ulomov hamda H.Ne'matovlar ta'kidlashicha, boshqa fanlardan olingan ma'lumotlardan foydalanib, o'quvchilarni nutq uslublari bilan tanishtirish imkoniyatiga ega bo'lmoq lozim. O'quvchilar badiiy uslubni adabiyot, ilmiy uslubni biologiya, kimyo, fizika, matematika, ish qog'ozlari uslubini

huquq asoslari fanlaridan olingan materiallar asosida o'rganishlari zarur.

Masalan: Geografiya fanidan ekanligi

aniqlanadi. O'quvchilar yana ixtiyoriy 4 guruhga bo'linadilar. Berilgan so'zlar ishtirokida qo'shma so'zlar hosil qiladilar.

1-guruhga
“Buloq”
Oydinbuloq
Mingbuloq
Muzbuloq
Shirmonbuloq

2-guruhga
“Daryo”
Amudaryo
Sirdaryo
Qoradaryo
Sirdaryo

3-guruhga
“Ko'l”
Issiqko'l
To'rtko'l
Sho'rko'l
Oltinko'l

4-guruhga
“Soy”
Enasoy
Teraklisoy
Kosonsoy
Quvasoy

Bunday zamonaviy dars turlarini qo'llashdan asosiy maqsad o'quv jarayonida tinglovchilar faoliyatini faollashtirish, o'quv materialini o'zlashtirishning yuqori darajasiga erishishdan iborat. Ana shunday texnologiya o'quvchilarda dunyoni o'zgacha tasavvur qilishga o'rgatadi, amaliyotni hayot bilan bog'lashga, nazariy qoidalarini so'zma-so'z yodlamaslikka, shaxs va jamiyat uyg'unligini anglashga, fikrlar rang-barangligiga erishishga, nostandart tafakkur qilishga, shuningdek, o'z-o'zini rivojlantirish yo'llarini tushunishga imkon yaratadi.

Shuningdek, “Ona tili. 5-sinf uchun elektron o'quv-metodik majmua”ga jamlangan mashq va topshiriqlarning aksariyati 5-sinfda o'rganiladigan fanlar bilan uzviy bog'langan.

Foydalanuvchilar “Botanika”, “Tarixdan hikoyalar”, “Geografiya”, “Musika”, “Jismoniy tarbiya”, “Rus tili”, “Ingliz tili”, “Tasviriy san'at”, “Adabiyot” fanlari bilan integratsiyalashgan 10 dan ortiq turdagi mashq va topshiriqlar esse, krossvord, test savollari orqali bilimlarini oshiradilar, asosiy materiallarni mustahkamlaydilar. Majmuada elektron pochta orqali bog'lanish, mualliflarga yoki o'qituvchiga murojaat qilish, bajarilgan ishlarni bosmaga chiqarish imkoniyati mavjud.

Hozirgi kunda o'quv fanlarini integratsiyalash mazmunini, rivojlantirish tarixini, fanlarni integratsiyalashning shakli usul va vositalarini aniqlash, uning kelajak istiqbolini belgilash asosiy vazifa bo'lib turibdi. Shuningdek, fan tizimini tashkil etgan qismlarning ham o'zaro aloqada bo'lishida ilmiy-texnik axborot vositalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Fanlar o'rtasidagi

o'zaro aloqalar rivojining ta'siri va bu sohada axborot vositalarining muhim ahamiyat kasb etishi natijasida erishilayotgan yutuqlar tabiat, jamiyat, texnika sohasi– moddiy olamda namoyon bo'lmoqda. Bu o'zaro ta'sir – fanlar rivoji, har bir fanning ichki tabiiy rivoji uchun zarur bo'lgan ehtiyoj, har bir fan rivojiga xos xususiyatdir.

Ilmiy tarzdagi o'zaro ta'sirga ega bu xususiyat shundan iboratki, u fan bilan axborot vositalari o'rtasidagi aloqani kuchaytiradi, tezlashtiradi. Bu tezlashish esa, fanning ijtimoiy tuzumga bo'lgan ta'sirini oshiradi.

Ta'limni integratsiyalashtirish o'quvchilarda jo'shqinlik, fanlarni o'rganishga qiziqish hissinı kuchaytiradi, o'quv fanlari bo'yicha bilim darajasini oshiradi, ularning aqliy faoliyatini rivojlanadi, o'quv materiallarining o'zaro, tabiiy ravishda uzviylikda bo'lishini ta'minlaydi. Darsda o'quvchilarda ongli qiziqish faoliyati, mustaqil fikrlash qobiliyati rivoj topadi; ularda o'quv faniga nisbatan shaxsiy munosabatda bo'lish, ijodkorlik hissi shakllanadi. Integratsiyalashtirilgan darsda ta'lim-tarbiya uzviyligi ham bir butun holda amalga oshadi. O'quv fanlarini uzviylikda o'rganish o'quvchilar bilimini mustahkamlashning muhim omillaridan biri sifatida o'quv tarbiya jarayonining ham uyg'unlikda bo'lishini taqozo etadi.

Ta'lim jarayonida shaxs sifatida shakllanayotgan o'quvchilar ma'naviyat, insonparvarlik, vatanparvarlik axloq-odob tushunchalarining mazmuni va tarkibini bilib olishlari kerak. Shundagina ular bu tushunchalarning mohiyatini puxta anglab, bu ulug' fazilatlarni egallashga ongli ravishda

harakat qiladilar.

Fanlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir va fanlar tarkibidagi o'ziga xos qonuniyatlarning yuzaga kelishi ularning tuzum bilan aloqadorligiga yorqin dalildir.

O'quv fanlarini integratsiyalash, bu – turli o'quv fanlarini sun'iy ravishda bir-biri bilan birlashtirishi degan gap emas. Ularni o'zaro uyg'unlik, uzviylikni o'rganish fanlar

o'rtasidagi umumiy o'xshashlikni, har biriga xos xususiyatni va har birini olgan taqdirdagina samarali bo'ladi.

Shundagina o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash shakllanadi, ular mehnat jarayonida, ijtimoiy hayot, tabiatda sodir bo'layotgan voqea va hodisalar o'rtasidagi uyg'unlik, uzviylikni chuqur anglab oladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ne'matov H., G'ulomov A. Maktabda til sathlarini o'zaro bog'lab o'rganish. – T.: 1992.
2. Shernazarova R.X. Fanlararo aloqadorlik ta'lim samaradorligini oshirish omili. // Ta'lim texnologiyalari, 2016. 1-son, 83-84 b.
3. Ergasheva A. Ona tili darslarida rasmlar vositasida mazmundor gaplar tuzish // Uzluksiz ta'lim, 2006. 2-son, 59-62 b.
4. Yusupova Sh. Ona tili va botanika fanlarini uyg'un holda tashkil qilish mumkinmi? // Til va adabiyot ta'limi, 2015. 7-son, 13-14 b.
5. Jo'rayev R., Zunnunov A. Ta'lim jarayonida o'quv fanlarini integratsiyalash. – T.: Sharq, 2005.
6. G'ulomov A., Qodirov M., Ernazarov M. Ona tili o'qitish metodikasi: O'quv qo'llanma. – T.: 2012.
7. Do'stmurodova O. Matn tuzish topshiriqlari ona tili ta'liming texnologik etaloni sifatida // Xalq ta'limi, 2005. 3-son, 73 b.
8. Xolmurotov I. O'quvchilarni insho yozishga o'rgatish: O'quv qo'llanma. -N.: 2019.
9. Xolmurotov I. O'zbek tilini o'qitishda innovatsion mashg'ulotlar: O'quv qo'llanma.- N.: Bilim, 2020.